Írta: Benedek Csaba
2012. július 27. péntek, 12:21 - Módosítás: 2018. április 03. kedd, 19:27

Idegenek a faluban 1.
A beilleszkedés körülményeinek vizsgálata három magyar faluközösségben

A társadalmi konfliktusok formái (vallási, etnikai, egyéb alapú) egy-egy faluközösségben időben és térben folyamatosan változhatnak, egymást erősíthetik, gyengíthetik, olykor ki is olthatják. Ezek vizsgálatakor kiemelni egyet-egyet nem csak azért nehézkes, mert a kutatás a néplélek már-már megfoghatatlan területére visz, hanem azért is, mert egyik-másik okot tökéletesen elkülöníteni nagyon nehéz, azok legtöbbször együtt jelentkeznek.

A kutatási szempontok kiválasztásának problematikus voltára többek között a témában rendezett konferencia előadásai is utalnak, jelezve a lehetséges megközelítési módok sokoldalúságát. [1]

A paraszti közösségekben a kulturális reflexek inkább visszatartottak az áttelepüléstől. Az idegen számára az új környezetben nem evidens a szokások, kötelezettségek betartása, mert másokhoz szokott. Még legjobb indulata ellenére is véthet a szabályok ellen, hiszen új feltételek közt az új falu értékrendje az irányadó s ezeket nem ismeri. Akkor is így van ez, ha két egymás melletti településről van szó, mivel *„a faluközösségbe nem egyénként illeszkedik bele valaki, hanem mint valamely család, majd tágabb rokonsági szervezet tagja. (..) egy faluban csak akkor vált valaki teljes jogú polgárrá, ha családi kapcsolatokkal sikerült kötődnie a közösséghez. Lényegében azonban ekkor sem őt, hanem utódait fogadta be igazán a közösség, az idegenből érkezett ember talajtalan maradt, „jöttment”-nek számított egész életén át. “*
[2]

A feudalizmus korában más jelentéssel bírt a szülőföld, szülőfalu fogalma, mint napjainkban.

A jobbágyok többsége egy helyben, helységben élte le életét, s legtöbbjük a haláláig el sem hagyta azt. Azon belül, annak szűk környezetében mindent ismert, míg azon kívül kevés információval rendelkezett. [3]

A lakhelyhez való tartozás folytán mindenkitől elvárták a kötelezettségek teljesítését, a szokások megtartását, a szolidaritást jóban-rosszban. [4]

A faluközösségben nem annyira az egyén és egyéniség számított, mint a közösség és annak érdekei. [5]

Minden faluközösség kialakít olyan „önvédelmi eszközöket", melyek segítségével igyekszik felvenni a harcot a rá veszélyt jelentő erőkkel (földesúrral, közösségi javak károkozóival vagy betelepülőkkel) szemben. Ez azonban nem csak falvaink esetében van így, hanem elmondható a szabadalmas területek lakóiról is (jászok, kunok, székelyek, hajdúk) [6] , akik gyakran törvényileg szabályozták a betelepülést vagy a helységben való tartózkodást.
[7]

Kutatásaim során arra kerestem választ, hogyan fogad egy-egy faluközösség idegenből érkezett embereket. Igyekeztem megállapítani, hogy befogadja-e, vagy inkább kirekeszti őket, s mindezt milyen megfontolásból, milyen törvényszerűségeknek engedelmeskedve teszi, illetve az idegenekkel szembeni magatartás a mindennapi élet mely területein észlelhető. Másrészről azt vizsgáltam, hogyan értékelik maguk az idegenek helyzetüket az adott közösségben, milyen beilleszkedési problémákkal küzdenek, igyekeznek-e, s ha igen, hogyan igyekeznek elfogadtatni magukat.

Kutatásom helyszíneül három olyan falut választottam, ahol — amint azt már az előzetes tájékozódás is jelezte — három különböző magatartás jellemezte a faluközösségeket. Természetesen hasonlóságok minden esetben voltak, mégis mindhárom falu másként élte meg az idegenek beáramlását, másféle viselkedést tanúsított irántuk.

Munkámat nehezítette, hogy az emberek egy idegennek (jelen esetben a gyűjtőnek) nem minden esetben mondják el, hogy egyeseket nem fogadnak szívesen, esetleg kizárnak a mindennapi élet több területéről. Ezért mindhárom faluban olyan ember segítette a munkámat, aki helyi lakosként jól ismerte, „belülről" szemlélte az adott faluközösséget, jelenléte kontrollként

is hatott, és felhívta a figyelmemet, ha adatközlőm valamit „szépíteni” igyekezett a látszaton.

A téma kényességére való tekintettel az adatközlők neveit nem adom közre, de minden esetben igyekeztem jelezni, milyen időszakról van szó éppen.

Kutatásom során nemcsak szinkron vizsgálatra törekedtem, hanem adatközlőim emlékezete és a rendelkezésemre álló források adta lehetőségek függvényében időben visszafelé is tájékozódtam, mivel az idegenek megítélését az is befolyásolja, hogy az adott település milyen történelmi gyökerekkel rendelkezik.

Kutatástörténeti áttekintés

Kevés ugyan a néprajzi irodalomban az olyan írások száma, amelyek témáját a közösségek és az idegenek viszonya adja, ám olyat már szép számmal találunk, amelyekben a megjelölt vizsgált terület mellett, kiegészítésképpen szerepel néhány fontos információt hordozó adalék. Ezeket az adalékokat elsősorban a népességmozgásokat, migrációs folyamatokat (árucsere, vásárok, vándoripar) [8] feldolgozó munkákban és a viszonylag fiatal antropológiai személyvizsgálatokkal [9] foglalkozó írásokban találjuk meg.

Néhány más szempontú kutatás is érinti az idegenek kérdését: Bárth János dolgozta fel Szeremle falu határperét, amelyben egy idegen rácot kérnek fel arra, hogy a török idők alatt ottjártában tapasztalt határviszonyokról beszámoljon. (Ám mivel ő az eredeti viszonyokat valójában nem tudhatta, ezért a pert Szeremle nyerte meg.) [10] Takács Lajos Írja, hogy az 1940-es évek végén Várongon senki sem volt, akit földterülete alapján kuláklistára lehetett volna írni, ezért két betelepült családot jelöltek ki, hogy a kötelező „falu kulákját” előállítsák. [11]
Tátrai Zsuzsanna leányéletről szóló munkájában is találkozunk azzal, hogy a falubeliek szeme megkülönbözteti a helybelieket az idegenektől.
[12]

A témához közelebb visznek azok a tanulmányok, melyek a faluközösséggé szerveződés folyamatát veszik nagyító alá, [13] ám olyan kutatás mind a mai napig nem valósult meg, amely a betelepülés körülményeire, nehézségeire koncentrálva figyelné meg a faluközösség befogadó vagy kirekesztő magatartását.

A paraszti értékrenddel, magatartásformákkal, illetve identitással foglalkozó írások már jobban árnyalják a betelepülés kérdéskörét, figyelembe véve a közösség reakcióját, az idegenek megítélését is. [14]

Kézikönyveink közül a Néprajzi Lexikon kizárólag a **jövevény** címszót ismeri, s a következőképpen definiálja: valamely birtokon – külföldről vagy belföldről – újonnan megtelepedő *jobbágy, zsellér.* Országos szokás szerint, bármilyen előzménnyel került a jövevény az új földesúr joghatósága alá, a megtelepedés első éveiben adózási, szolgáltatási kedvezményeket kapott, amelyről – saját elhatározásból vagy a földesúr nyomására – lemondhatott (→ obligáció). A jövevény elnevezés – megkülönböztetésül a falu törzslakosságától – rendszerint a mentesség éveire szólt. A jövevény és a *szabad menetelű* (szabadon költöző, szemben a röghöz kötött jobbággyal) kifejezések az elmúlt századokban gyakran egybeolvadtak. [15]

A történelmi szemlélet tehát a betelepülőt elsősorban a földesúr szemszögéből nézi, nem ejt szót a kifejezés népnyelvi értelmezéséről, az idegenek tájak szerint elkülönülő megnevezéséről és a faluközösség reakciójáról sem.

A Magyar Néprajz VIII. Társadalom kötetének „Kapcsolatok a külvilággal” fejezetében már jóval kidolgozottabb képet kapunk az elvándorlás-bevándorlás kérdéséről. Szilágyi Miklós jól érzékelteti a téma árnyaltságát, általános képet nyújtva a beilleszkedés nehézségeiről, illetve az elvándorlás körülményeiről, megállapítva, hogy az egyén társadalmi környezetből való kiszakadásához *„elháríthatatlan kényszer vagy az életkörülmények megváltoztathatásának csábító ígérete szükséges”.* ***[16]***

A probléma egyáltalán nem új keletű, ezt az is jelzi, hogy a Bibliában is csak nem száz alkalommal találkozhatunk a jövevény kifejezéssel. [17] A Keresztyén Bibliai Lexikon néprajzi szempontból is használható definíciója szerint:
„Olyan személy, aki saját közösségéből — családjából, népéből — kiszakadva huzamosan tartózkodik egy másik közösség területén, magában vagy szűkebb családjával. Megkülönböztetendő az idegentől (átutazók, követek stb.), akik csak ideiglenesen vannak valahol, és a foglyoktól, rabszolgákról, akik külső kényszer alapján vannak ott.“
[18]

Munkám során a kutatás alapfogalmait Szabó László Társadalomnéprajz [19] című kötetét alapul véve a következőképpen definiáltam:

Idegen: Olyan személy, aki nem helybeli születésű, hanem később költözött településre, nincs vérrokonságban a falu lakóival és a faluközösség idegennek tartja. Nem sorolom ide azokat, akik nem állandó lakói a helységnek és azokat sem, akik bár helyileg ott élnek, mégsem tartoznak a faluközösségbe, mert vallási vagy etnikai különbözőségük miatt másik közösséget alkotnak.

Faluközösség: Azon személyek összessége, akik a faluban születtek, egymáshoz rokoni szálakkal kötődnek, és az adott településre jellemző sajátos normarendszerrel rendelkeznek.

Időben két egységre bontva vizsgáltam a kérdéskört, az 1989-es rendszerváltást tekintettem múlt és jelen elválasztójának.

A mindennapi élet általános tapasztalatainak összegzésén túl mindhárom vizsgált település adatait négy csomópont köré szerkesztettem. Mind a gyűjtés, mind jelen tanulmány megírása során a születés, házasság, halál és az esetleges konfliktushelyzetek mentén igyekeztem megragadni a problémát.

Az adatközlőimmel folytatott beszélgetésekből azért idézek gyakran szó szerint, mert a hitelesség fokozása mellett— úgy gondolom — a tájnyelvi sajátosságok is növelhetik munkám értékét, ugyanakkor olvasmányosabbá tehetik azt.

Alsócsernáton (egy háromszéki székely faluközösség)

A FALU FEKVÉSE, NEMZETISÉGI ÉS FELEKEZETI MEGOSZLÁSA

AZ IDEGENEK MEGÍTÉLÉSE A MÚLTBAN

[redacted]

[redacted]

[39] [illegible] a

[41] [illegible] [42] [illegible]

AZ IDEGENEK MEGITÉLÉSE A JELENBEN

Annak ellenére, hogy a származási hely nem nagy súllyal esett latba sem a múltban, sem a jelenben, az nem változott, hogy Alsócsernátonban az idegenekre az Erdély-szerte használt **jövevény**
szót használták és használják ma is, amennyiben egyáltalán mondanak ilyet. Ez a kifejezés ugyanis csak egészen kivételes alkalmak kor kerül szóba, elsősorban veszekedéseknél, konfliktushelvzetekben mint bántó megjegyzés. Az idegenek közül azonban legtöbben ezt is tagadják.

A templomi ülésrend ma már a református templomban sem kötelező, minden ki oda ül, ahova akar, ezért senkit nem szólnak meg, nem szállítanak ki a padból.

A rendszerváltás Romániában, így Erdélyben is meghozta a földek visszaadását, a kárpótlást s ezzel együtt a régi családok közül sokan visszakapták birtokaikat. Az újraosztásánál voltak vitás kérdések, melyeket a helybeliek csak nehezen tudtak megemészteni. Ez a pont volt az, amely kapcsán előjött a származás, a jövevénykérdés. Ugyanis a különböző háromszéki falvak lakói, akik Ahócsernátonban telepedtek le, különeljárást kértek, hogy földjeiket írják át nekik ide. Így néhányan itt vették ki részüket. Földet azonban csak papíron lehet „átvinni” egyik faluból a másikba, így aztán a helybeliek mondták is az ilyen idegennek: „Annyi fődet hoztál, amennyi a cipőd talpára tapadt!” vagy hogy „Annyi fődet sem hoztál, ahova lekuporodj szarni!”, illetve: „Még egy cserép fődet sem hoztál!”

Az egyik ikafalvi néni, aki 64 éve lakik Alsócsernátonban, idejött férjhez, azt állítja, hogy visszatért a régi világ:

„Most tavalytól óta én mondom mindegyiknek, no jő vissza a régi ótestamentum. (...) Mióta a demokrácia megkezdődött s megkezdtek gazdagodni s visszakapták ugye fődeket, erdőköt, mindent, hát megtörténik, mán hallom. Miért veszed el a szegény leánt? Nem a re rangodhoz talál! Vót Ikefalván [egykori Háromszék megye, szomszéd falu] egy ember, — meghalt szegény a Jóisten nyugtassa — nem vót szegény rendű, csak nem vót rangos, mert Jó gazdaember vót, cselédet tartott, csak nem vót rangos. S aszonta szegény édesanyámnak, Ágnis néni aszongya: a rang, a rang, de miből élsz? Hadd el Ágnis néni, mert én es megkezdtem egy kicsit népesedni, fődet veszek, nézze meg én es rangos leszek. Mert aszongya, ahogy gazdagodol, a rang azután úgy menyen. Na, s úgy es történt.”

A korábbi falukép nem teljesen ugyanúgy állt vissza, mint az ötvenes évek előtt létezett (újgazdagok jelentek meg, ill. néhányan kárpótlást kaptak a magyar államtól a hadifogságért), mégis a földek visszaadása általában ugyanoda helyezte a családokat, ahol korábban rangjuk szerint éltek. Ma nem szólnak annyira bele a szülők a házasságba, mint korábban, de előfordul, hogy egy rangosabb családban a szülők figyelmeztetik a gyerekeiket, a leendő házastárs nem elég rangos (vagyonos) hozzá.

A társasmunkák végzésekor a csernátoniak segítenek a jövevényeknek, Olyan még nem fordult elő, hogy nem tudták elvégezni a munkát idejében. Mindig akadnak, akik segítséget nyújtanak. Természetesen ehhez az is hozzátartozik, hogy nagyon kevés azoknak a száma, akik messzebbről vándoroltak Csernátonba, inkább a környék apróbb falvaiból jöttek ide az emberek.

Általános vélekedés azonban, hogy a fiatalok már nem tartják számon, kinek milyen a rangja, az öregebbek szerint nekik csak az a fontos, hogy „a diszkóban találjon a lábuk”.

Ma már a faluközösség a temetkezés terén sem rekeszti ki a kisegyházakat, mind a baptisták, mind a Jehova tanúi haláluk után szintén a temetőbe kerülhetnek, csak lelkész nem szolgál temetésükön.

---

[1] Á. Varga L. 1991.

[2] Szabó L. 1979. 81.

[3] Dankanits Á. 1983. 62-63.

[4] TárkánySzűcsE. 1981. 51-68.

[5] Imhoff, A. E. 1992.

[6] Bánkiné Molnár E. én. 83.

[7] Papp L. 1940. 285-3 10., „Nehezen fogadtak be maguk közé bárkit Is: „Úr akárkiből lehet, de kun nem lehet” — mondogatták.” Peterdi V. 1995. 209-2 16.

[8] Viga Gy. 1986., 1990., Dankó 1. 1976., Balassa 1. 1985., DiményA. 2000.

[9] Bodó j.—Oláh S. 1996, Bodój. 1996.

[10] Bárth J. 1997.

[11] Takács L. 1976. 74.

[12] Tátrai Zs. 1994.

[13] Szilágyi M. 2000. Szabó L. 1992.

[14] Nagy O. 1989., 1990., Huseby E. V. 1983.

[15] Török K. 1979. 688.

[16] Szilágyi M. 2000. 831.

[17] Biblia 1992. Jövevény volt Lót Sodomában (IMóz 19,1-10), Ábrahám Kánaán földjén (1Móz

23,1-7). Mózes Mindjánban (2Móz 2,21-22), stb.

[18] Dr. Bartha T. 2000. 776.

[19] Szabó L. 1993. 190-208.

[20] Ennek némileg ellentmond, hogy a katolikus pap s a református lelkész más adatokat közöltek. Bakó Antal, katolikus plébános szerint a katolikusok két éve 1078 lelket számláltak, míg Nagy Lóránt Géza református esperes szerint 1999. december 31-én 1032 lélek tartozott az alsócsernátoni református egyházhoz. Az eltérés a polgármesteri hivatal régebbi adatainak köszönhető. Nem regisztráltak két Jehova tanúját.

[21] A község szót a magyarországi jelentése szerint használjuk, egy lakott települést értve rajta s nem a román szerint, ahol több falut értenek alatta közös elöljáróséggal, hasonlatosan a mi járásainkhoz.

[22] Orbán B. 1869. II 97.

[23] BereczGy. 1893. 27.

[24] Az alsócsernátoni Haszman Pál Múzeum könyvtárában található, besorolása nincs.

[25] Gyűjtésem Ideje alatt került új lelkész a csernátoni gyülekezet élére.

[26] Pál J. 1999. 83.

[27] Uo. 62—63.

[28] Hasonlóan a Fekete-Körös völgyén élő várasfenesi magyarokhoz és románokhoz. Keménfi R. 1994. 52—71.

[29] Egyed Á. 1981. 15.

[30] Imreh I. 1983. 46—47.

[31] Uo. 50.

[32] Hasonlóképpen, mint Havadon. Bartos M. 2000. 31.

[33] Nem csak Csernáronban, a környéken is. Salamon F. 2002. 65.

[34] Vámszer G. 2000. 23.

[35] Nagyon hasonlít a helyzet Lajos Arpád Nemesek és partiak Szuhafőn című munkájában említett nemes-paraszt elkülönüléshez, ahol az élet minden területén éreztette hatását a származás kérdése. Ugvanígy volt ez Alsócsernátonban is. A jobbágyvilágban azonban az alacsonyabb rangúaknak nagyon nehéz volt lakhelyet változtatni, kezest kellett találniuk, vagy bizonvítaniuk kellett, hogy nem akarják a falu rosszát, ill. nem tűrhetetlen magaviselet miatt kellett elhagvniuk korábbi otthonukat. Lajos A. 1979.

[36] A templomi ülőhelyek fölötti veszekedések egész Erdély-szerte gyakoriak volt.ik a XVII—XIX. szá zadban. Szőcsné Gazda E. 2001. 99—100.

[37] Hasonlóan Bartos M. 2000. 30.

[38] Reformátusok hívják így a felső-háromszéki katolikusok által lakott területet.

[39] Ellenkezőleg Balázs Lajos, Az én első tisztességes napom című könyvében írottakkal, ahol Csíkszentdomokosról írja, hogy egyik tízesből a másikba udvarolni életveszélyes volt. Balázs L. 1986. 46.

[40] Deák F. 2002. 360—361.

[41] Termelő Szövetkezet, TSZ

[42] Erről számol be a csíkszenttamzái lamandi Adam román tanító vallomásában Ferenczes I. 1994. 41.

Megjelent: TISICUM A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve XIII. (Szerk: Horváth László-H. Bathó Edit-Kaposvári Gyöngyi-Tárnoki Judit-Vadász István) Szolnok, 2003. 287-304.

A hivatkozások feloldása az utolsó, 3. részben lesz olvasható.